

K zamyšlení

Výchovně vzdělávací práce základních škol očima školního inspektora

Jitka Měřínská

V současné době se často hovoří o dobré či méně dobré úrovni výchovně vzdělávací činnosti základních škol. Autoři jednotlivých výroků se dovolávají odborných dobrozdání, mnohdy se obracejí i na Českou školní inspekci. Veřejnost si však stále ještě málo uvědomuje, že právě *České školní inspekci vyplývá ze zákona právo a povinnost hodnotit práci škol a že právě ČŠI disponuje informacemi, které ve své finální podobě nabývají veřejného charakteru.*

Konkurenční prostředí v našem základním školství sice zatím prodělává složitý proces utváření, ale jistá konkurence už o sobě dává vědět a jsou to mnohdy samotné školy nebo jejich zřizovatelé, kteří žádají ohodnocení práce školy a iniciují tak u ČŠI provedení školní inspekce. Zdá se, že nastává doba, kdy kontrola, často přehlížená nebo dokonce znevažovaná, doznává jistého posunu směrem k jejímu správnému pochopení a využití. Kontrola, mající významné postavení v pracovní náplni každého školního inspektora, je fenomén vysoce nepopulární, ale ve svých důsledcích nanejvýš potřebný, jak to potvrzuje každodenní všední život. Český naturel s kontrolou vždy počítal (ač nerad) a stále počítá. Kontrola směřuje k tomu, aby garantovala dobře odvedenou práci a aby stimulovala zvyšování úrovně činnosti, což je v dnešní době nanejvýš aktuální.

Školní inspektor má oproti jiným pracovníkům ve školství jedno profesní specifikum: svými poznatky a zkušenostmi ze škol získává jistý pedagogický nadhled, z něhož může vyvozovat zobecňující soudy, může postihovat vývojové tendence ve školství, může napomáhat všemu pozitivnímu a upozorňovat na negativa. V tomto smyslu nabízím několik svých postřehů z vlastní inspekční práce.

„Hezky česky“

Tato dvě slova, která vešla v povědomí rozhlasových posluchačů zajímavého populárního pořadu zušlechťujícího jazykové cítění veřejnosti, jsem si vybrala jako výmluvné motto pro své malé zamyšlení nad jazykovou kulturou naší současnosti a nad rolí učitele, která je v této oblasti nezastupitelná.

Veškerá výchovně vzdělávací činnost každé naší školy je uskutečňována prostřednictvím mateřského jazyka (i výuka cizích jazyků je žákům prezentována pomocí češtiny). Proto je třeba pohlížet na český jazyk nejen jako na jeden z vyučovacích předmětů, nýbrž jako na „všudypřítomný“ element, jehož působnost má ten nejširší záběr. Odmyslíme-li si výukovou hodnotu, kterou naše mateřština v sobě nese, zbývá nám ještě celá řada hodnot dalších (od výchovných přes rozumové až po estetické), které v žádném případě nelze pokládat za „zbytkové“. Naopak. Jazyk má výraznou moc podílet se na vývoji osobnosti. Ponížíme-li jazyk na pouhý prostředek dorozumívací a nedbáme-li o jeho kultivovanost, ochuzujeme jakoby jedním dechem výchovu osobnosti žáka o řadu pozitivních prvků. *Jazykové předivo svou „všudypřítomností“ prostupuje veškerou vzdělanost a dává jí nezaměnitelný punc. Jaké jazykové bohatství do vyrůstající generace bude vloženo, takové bude nesené i dále.*

Obraz naší mateřštiny je v ústech jejích uživatelů poněkud žalostný. Jazyková kultura je pokleslá. Naši mateřštinu neprozíravě „očesáváme“ o její „košaté“ jazykové bohatství a modifikujeme ji na „ležerní“, samozřejmý útvar, o nějž nestojí za to pečovat. Když například potřebujeme vyjádřit nadšení nad určitou skutečností, neobtěžujeme se volbou výstižného českého výrazu, nýbrž nám zpravidla vychází z úst: „Je to prostě SUPER“. Skloňujeme-li například číslovky dvě, obě nebo časujeme-li v kondicionálu pomocné sloveso být, neobtěžujeme se vyhledáváním správných tvarů, nýbrž všude kolem slyšíme (i v rozhlase a v televizi) a čteme (v časopisech a dokonce i v knihách) trapná jazyková nedopatření typu: „dvěmi, oběmi, o dvouch, obouch, já bysem“ apod. Nově vydávané knihy (učebnice nevyjímaje) s líbivými titulními stránkami v sobě „hýčkají“ netušené „hrubky“. Lákavě vyhlížející časopisy nás často přesvědčují, že vyjmenovaná slova, interpunkce, tvary jmen i mluvnická shoda přísudku nebo doplňku s podmětem jsou jejich slabou stránkou. Z televizních obrazovek a z rozhlasových přijímačů (zejména ze soukromých stanic) k nám doléhají smutné doklady toho, že bezchybná, čistá, krásná podoba spisovné češtiny se stává velkou vzácností.

Když jsme se po pádu totality začali osvobozovat od ideologicky zdeformovaného jazyka prostoupeného komunistickou terminologií, tušili snad

jen prozíraví jazykovědci, jak brzy se budeme potýkat s jazykovými deformacemi jiného druhu. Tato doba nastala. I když je známo, že jazyk sám je díky svým vnitřním zákonitostem životaschopný a odolný, je přece jen žádoucí jeho krásu si uvědomovat, vnímat ji a uvádět ji v život. A kdo je k tomu povolán? Zdá se, že v této situaci, kdy vše kolem nás naší jazykové kultuře tak málo přeje, jsou „na tahu“ učitelé. *Ti totiž stojí u pramene jazykového bohatství příštích generací. Děti mají vytríbenou schopnost vnímání a napodobování a zasloužily by si, aby jim k vnímání a napodobování byly předkládány hodnoty nejlepší v podobě bohatého, jadrného, čistého spisovného jazyka.*

Už při pouhém vstupu do školy je znát, jakou jazykovou kulturou škola oplývá. *Osobnost ředitele udává tón. Osobnost učitele hraje roli nejdůležitější.* I kdy je situace na školách různá, globální zjištění zní: *Spisovnou češtinu neovládají naši žáci tak, jak by si to náš jazyk zasloužil a jak by to mělo odpovídat národním tradicím naší jazykové kultury.*

Takové zjištění je znepokojivé. Není však divu. I kdyby škola dělala maximum, *jazyková vybavenost dětí z prostředí mimoškolního je málo uspokojivá.* Učitelé tedy mají co napravovat — o to je jejich současná role náročnější a do jisté míry „nadstandardní“.

Je radostné při vyučovací hodině hledět na žáky, kteří po učitelově příkladu zřetelně artikulují, zacházejí správně s přízvukem, s intonací, s nádechem a s dikcí. Děti jsou v jazykové oblasti velmi učenlivé, aniž by si to samy uvědomovaly a aniž by musely proces učení výrazně korigovat svou vůlí. Tato jistá bezděčnost je specifikem jazykové výuky. Proto při ní tak mocně působí příklad. Ani učitelé si mnohdy sami nejsou vědomi, jakou mocí v tomto ohledu disponují, jak silný je jejich jazykový vzor. Stejně jak děti přejímají od svého učitele jeho jazykové přednosti, stejně od něho mohou pochytit i jazykové zlovyky. *Třída je „zrcadlem“ svého učitele. Od tohoto momentu se odvíjí zušlechťování nebo ustrnutí jazykové kultury našich dětí.* Celkově ovšem nutno konstatovat, že většina vyučujících (ve značné míře i zcela mladých) si je vědoma své zodpovědnosti při utváření jazykových návyků svých žáků a snaží se při vyučování zacházet s českým jazykem citlivě a kultivovaně. Co se ještě nedaří? Zaměřovat se na místa nejslabší a důmyslnými didaktickými postupy ozřejmit žákům taková jazyková úskalí, s nimiž naše doba nejvíce „laškuje“. To ovšem znamená reagovat na specifika jazykové současnosti a vyladovat jazykovou výuku v mezích učebních osnov a v souvislostí s potřebami doby.

Jako obecné zjištění se jeví konstatování, že při čtení se žáci dopouštějí často těchto chyb: nekladou přízvuk na slabičné předložky, nevystihují správnou intonaci věty, nesprávnými nádechy rozčlení větu do nelogických

částí, nemají dostatečně upevněný návyk vnímat paralelně zvukovou podobu věty společně s jejím významem. Zřetelná a důkladná artikulace se jeví jako úskalí nejožehavější. Ve vyučovacích hodinách slohu je poněkud nevýrazná tvůrčí schopnost žáků pracovat s přiléhavými výrazy, vyhledávat nejvhodnější slova pro vyjádření žádaného záměru. Samostatnost žáků při práci s nejčastěji se vyskytujícími slohovými útvary je také oslabena (ať už v důsledku pasivního sledování televizních pořadů nebo v důsledku všeobecné pokleslosti jazykové kultury). Inspekční zjištění v takovýchto případech postihuje nedostatky, jejichž odstraňování nemůže být jednorázovou záležitostí, nýbrž dlouhodobým procesem. Zmíněné nedostatky však nemohou být posuzovány jako bezvýhradné selhávání školy, nýbrž jako nedostatky vyvěrající rovněž ze selhávání citu pro jazykovou kulturu v měřítku celospolečenském. To je ovšem opět impuls pro učitele — reagovat na slabiny soudobého zacházení s naším jazykem a prohloubit svůj didaktický um tam, kde je toho nejvíce zapotřebí.

Resumé: V současné době to jsou zřejmě právě učitelé, v jejichž moci je osvobozovat děti od jazykových nešvarů soudobé mluvy, vštěpovat jim jazykové cítění, vybavovat je potřebnými jazykovými znalostmi a dovednostmi a uchránit je od všeobecně rozšířené lhostejnosti k naší mateřtině.

Škola — dílna lidskosti

(malé zamyšlení nad aktuálností odkazu J. A. Komenského)

V době stoupající kriminality dětí a mládeže, v době stále četnějších projevů rasismu, v době sílících výskytů drogové závislosti mezi dětmi a mládeží nám mohou slova o škole jako „dílně lidskosti“ znít jako „úsměvná fráze“ nebo jako příliš obecný návod pro řešení tohoto smutného stavu věcí. To je ovšem pouhé zdání. Při hlubším zamyšlení zjišťujeme, že právě lidskost v sobě skrývá velkou naději. *Lidskost se nesnáší ani s násilím, ani s rasismem, ani s egoismem.*

„Kdo v učení prospívá a v mravech upadá, ten více upadá než prospívá,“ napsal rovněž J. Á. Komenský. Tato moudrá věta by mohla posloužit jako citlivý seismograf zaznamenávající výkyvy ve vývoji dítěte. Jestliže je u dítěte zřejmé určité „upadání mravů“, je to jistý ukazatel, který alarmuje. Koho alarmuje? V prvé řadě rodiče, kteří jako zákonní zástupci dítěte zodpovídají za jeho výchovu především.

V době totality byli lidé udržováni v domněnku, že výchovu dětí bere do svých rukou stát. Škola jako státní instituce „formovala“ osobnost dítěte včetně omezování jeho svobody náboženské a názorové. Situace ovšem v praxi nebyla zcela bezútešná, protože naštěstí byla řada učitelů, kteří

se nebáli jednat rozumně a čestně, i když riskantně. Tehdejší ideologie však vedla k tomu, že škola ovlivňovala a hodnotila chování dítěte jak ve škole, tak i mimo školu. Nyní je situace jiná. Podepsáním Úmluvy o právech dítěte náš stát stvrdil, že *prvotní zodpovědnost za výchovu a vývoj dítěte mají rodiče*. Škola — i když se výchovy v žádném případě nezříká — respektuje prvořadou výchovnou roli rodičů a své výchovné působení vede ve sféře vymezené výchovně vzdělávacím programem školy. Nastalo vyvážení sil ve výchovném působení na dítě — a je to tak správné (i když v praxi nastávají situace, které bývají obtížně řešitelné, například při selhání rodiny).

Škola má v této své — zdánlivě omezené — sféře výchovné působnosti významné postavení. Při procesu výuky se podílí na vývoji osobnosti žáka a na jeho výchově. V této sféře, oproštěné od přímého řešení problémů náležejících do kompetence rodičů, případně sociálních pracovníků, pedagogicko-psychologických poraden, diagnostických ústavů nebo i soudů, se škola může zaměřit na jádro výchovy — na výchovu k důstojnosti a lidskosti. Ne proklamací nebo moralizováním, nýbrž činem a příkladem.

Potvrzuje se, že škola, která dokáže dítě získat pro školní práci, která dokáže dítě pozitivně motivovat, která dokáže u svých žáků vypěstovat pevné a trvalé pracovní návyky, která dokáže *dávat dětem před oči dobrý příklad*, taková škola poskytuje dětem cenný vklad do jejich způsobilosti úspěšně obstát v dospělosti. V několika posledních letech se vydatně diskutuje o pojmu „autorita“. Tato otázka zatím zůstává otevřena do doby, dokud praxe zcela neprovede její opodstatněnost. Už nyní se však ukazuje, že absence autority může v některých případech vést k vyhledávání autorit zcela falešných — například v podobě náboženských sekt, part nebo drog. Provedená anketa na užším vzorku škol městského typu ukázala, že děti ZŠ preferují u svých učitelů smysl pro spravedlnost a schopnost být autoritou. Tyto skutečnosti výrazně předčily přívětivé nebo kamarádké projevy učitelů vůči žákům. Největší autoritou a vzorem bývají pochopitelně pro děti rodiče. Ovšem to nemusí být vždy vše. Zejména v případě selhání rodiny je třeba, aby dítě mělo „záchytný bod“ ve škole. *Mít přirozenou autoritu v osobě svého učitele je pro žáka věc nanejvýš pozitivní.*

Komenského zásada „učit děti důstojnosti“ vyvěrá právě ze vzájemného, oboustranného vztahu respektování mezi učitelem a žákem. Jakkoliv to vyznívá překonaně nebo dokonce „staromódně“, je nesporné, že úcta a důstojnost jsou hodnoty, které mají nadčasovou platnost, hodnoty, které jsou zakotveny v našich tradicích a jsou schopny odolat přechodným módním vlivům. Dobrý učitel je schopen vahou své osobnosti přibližovat a usnadňovat žákům proces učení, správně rozlišovat klady a zápory, motivovat žáky ke svědomitosti, poctivosti a pravdivosti v práci i v životě. Lze však namítnout,

že učitelé jsou různí a že všichni nejsou nadáni stejnými kvalitami. Právě zde je nezastupitelná role ředitele školy, do jehož pracovní náplně náleží mimo jiné také kontrolní a poradní činnost. Jedním z osvědčených způsobů kontroly jsou hospitace ve vyučovacích hodinách. Hospitace nemusí vždy vynít jako suchopárný akt kontroly (jak se bohužel dělo v dobách totalitních), ale může být záležitostí probíhající v příjemné atmosféře na žádoucí společenské úrovni. Tady však mají ředitelé škol určité vakuum, protože v nedávné minulosti bývali velmi často zahlcováni povinnostmi spojenými s přechodem školy na právní subjektivitu a se zabezpečováním dostatku financí pro školu. Téměř na každé škole se obligátně opakuje obdobný úkaz: ředitel je více ekonomem, více „stavbyvedoucím“, více „správcem majetku“, méně už vedoucím v oblasti pedagogické. Protože však škola stojí (nebo i padá) na kvalitě své výchovně vzdělávací práce, je logické, aby ředitel školy tuto klíčovou oblast preferoval. Právě ředitelé by měli být garanty praktického naplňování Komenského myšlenky: „Školy dílnami lidského šlechtění slouiti chtějí a mají“.

Nezapomenutelným zážitkem se pro mne stala loňská návštěva jedné dosti velké venkovské školy, kde nezvratně platil prostý fakt: „Na naší škole se nekrade.“ Žádné ztracené boty, bundy, peníze nebo hodinky, žádná nepopulární výchovná opatření. Tento fakt byl konstatován nejen ředitelem školy, ale i učiteli a žáky s takovou samozřejmostí, že právě ona samozřejmost se mi jevila jako nejkrásnější doklad lidskosti panující na zmíněné škole. „Čistě svědomí — veselost srdce,“ napsal J. A. Komenský. Na uvedené škole opravdu vládlo radostné ovzduší.

Důstojnost a vzájemná úcta se projevuje také mimo jiné i vzájemným nasloucháním. Při návštěvách škol se však přesvědčuji o skutečnosti, že *umění naslouchat naši žáci mnoho neovládají*. Pozorné naslouchání, které je projevem sebeovládání, respektu k druhému a schopnosti soustředění je zatlačováno do pozadí na úkor neustálého — často bezdůvodného — spěchu, z něhož může pramenit zbytečná nervozita a roztěkanost. Kdo umí soustředěně naslouchat, ten také bývá schopen přesně, seriózně a nanejvýš zodpovědně sdělovat své vlastní úvahy, myšlenky a informace.

Na několika školách jsem byla svědkem užitečného fungování tzv. „modré schránky“, do níž žáci (mnohde i učitelé) vkládají své písemné připomínky nebo náměty týkající se života školy. Jestliže vedení školy na písemné podněty beze zbytku reaguje, je to přínosné pro všechny. Je tak možno preventivně řešit rýsující se problémy, objasňovat některá nedorozumění, předcházet obtížím, zjednat nápravu, odvrátit případné stížnosti. Předpokladem je však vysoce morální přístup ze strany vedení školy při reakcích na písemné podněty. Na mnohých školách jsou zkušenosti s těmito praktikami

velmi dobré. *Žák je tak bezděčně vnímán jako jedinec, jehož hlas a názor má svou váhu..*

Ve školních jídelnách se při přebírání plných talířů u výdejního okénka jen zřídka ozývá slůvko „děkuji“. Na školních chodbách se po ránu sice zdravení vyskytuje častěji, ale mnohdy v tak zdeformovaných podobách, že už tyto pozdravy mají se zdvořilostí pramálo společného. Při omlouvání, různých žádostech nebo při vyřizování prostých vzkazů pronášených žáky se vytrácí slůvko „prosím“. V situacích vyžadujících omluvu se zřídka slyší slovo „promiňte“. Co z tohoto zjištění vyplývá? *Děti nemají dostatečně vypěstované zdvořilostní návyky.* To ovšem souvisí s obdobím nejranějšího dětství. Nutno však konstatovat, že na venkovských nebo na menších školách je situace podstatně příznivější než na školách tzv. „mamutích“ a městských. Je však jisté, že návyky slušného chování, byť získané v útlém dětství, je třeba nadále upevňovat a tříbit jejich jazykovou formu. Často může nezdvořilost vyrůstat z jazykové neobratnosti. Osvědčuje se jako velmi užitečné na modelových situacích (například v hodinách slohu, občanské výchovy, rodinné výchovy nebo při různých soutěžích) cvičit a tříbit stylizace různých žádostí, omluv, telefonátů, vzkazů apod. Jestliže škola nevybavuje žáky těmito nezbytnými komunikačními a společenskými návyky, odvádí práci polovičatou.

I přes neustále zdůrazňovaný nedostatek financí ve školství je očividné, že množství škol se dostává na vyšší úroveň materiální, technickou i estetickou. Dokladem toho jsou pěkné a didakticky hodnotné vyučovací pomůcky, dobře vybavené odborné pracovny, nově vystavěné nebo aspoň nově omítnuté a upravené školní budovy a krásně upravené interiéry i exteriéry škol. Nahlédli jsme do Evropy — a je to znát. Nejen krása sama, ale i její následné působení je významné. *Estetizace prostředí má schopnost bezděčně kultivovat osobnost.* Souběžně se zkrášlováním prostředí škol probíhá proces v chování, myšlení, cítění a vystupování žáků. Je nesporné, že investice vynakládané na zvelebování školních budov jsou dobře ukládané hodnoty, které mají dlouhodobý pozitivní dosah. Všechny školy by si zasloužily zkrášlování svého vzhledu.

Při návštěvě školy v menší moravské obci mě upoutala nevšední krása nově vystavěné školní budovy, která se stala vedle starobylého zámku další, i když zcela jinou dominantou obce. Podotýkám, že tato budova neplní pouze funkci školy, ale slouží občanům jako přirozené kulturní centrum, kde se scházejí k různým kulturním a vzdělávacím akcím, kde sami mohou provozovat sport nebo se relaxovat v bazénu nebo v sauně. Všimla jsem si, že chování a vystupování dětí této školy bylo na velmi slušné společenské úrovni. Na otázku položenou řediteli školy — zda doznalo chování jejich

žáků po přestěhování ze staré školní budovy do této krásné školy nějakých výrazných změn — se mi dostalo odpovědi: „Ano“. Žáci (ale i učitelé) prý se v nové budově začali jinak oblékat (namísto dříve nezbytných „riflí“ byl zaznamenán příklon k odění společenskému) — to byla první fáze. Následně se i jejich vystupování kultivovalo a v návaznosti na to se snížilo procento udělovaných napomenutí a důtek.

Všude tam, kde je zakotvena krása, se otvírá potenciální možnost tuto krásu umocňovat a prohlubovat. Jako další příklad může posloužit škola, která ve svých krásných průchozích prostorách zřídila výtvarnou galerii s pravidelně pořádanými výstavami s vernisážemi. Jiné školy žijí svým životem hudebním, literárním apod. Začato bylo mnoho aktivit, ale jen ty, které jsou založeny na poctivé a důsledné tvůrčí práci, vytrvaly a jsou dokladem toho, že krása vytváří specifický kolorit školy a mocně se dotýká dětské duše.

Pozitivní působení krásy však jde ruku v ruce s prozíravě vedenou výchovou. Jestliže svým výchovným působením škola pěstuje v žácích pracovitost, pořádnost, trpělivost, pravdomluvnost, čestnost, spravedlnost, zdvořilost, slušnost a kulturnost, potom si děti ve svém nitru samy vytvářejí správnou hierarchii mravních hodnot, které jim budou nápomocny při řešení nejrůznějších životních situací.

Resumé: Správně vytvářená hierarchie mravních hodnot je tou nejcennější devizou, kterou škola — jako „dílna lidskosti“ — může svým žákům poskytovat. Učitel je při tom v centru dění. Vždyť dle J. Á. Komenského „Učitelové nejvýbornější z lidí býti musejí, obyčejů a povah líbezných a pravé ctnosti zrcadlo, protože se k nim jistotně žákové podobiti budou“.

Otázka úspěšnosti ve výchovně vzdělávací činnosti školy

Při hospitacích ve vyučovacích hodinách lze vnímat celou plejádu metodických postupů a forem práce. Učitelé mají svobodnou vůli ve volbě vyučovací metody, ve výběru vhodných vyučovacích pomůcek, v určení formy práce. Tato rozvolněnost, je-li v rukou kvalitního pedagoga a je-li postavena na promyšlené, cílevědomé a soustavné práci, se promítá do procesu učení velmi pozitivně. Děti velmi dobře reagují na pestrhou strukturu vyučovací hodiny, na střídání příhodných vyučovacích metod a forem práce, vítají užívání názorných pomůcek. Jestliže však vyučovací hodina není provázána logickou stavbou, která respektuje *návaznost jednotlivých metodických kroků, vytvářejících organický celek směřující k cíli vyučovací hodiny, může se stát, že pestrost výuky a aktivity dětí jsou zcela samoúčelné a cíle není dosaženo. Sa-*

motní žáci jsou velmi důkladnými strážci kvality a účelnosti výuky. Nemají sice pedagogické znalosti, ale pociťují na sobě dopad didaktického působení svého učitele a jakékoliv pochybení nelibě nesou. Dají to také na sobě znát — ať už nesoustředěností, netrpělivostí, nezájmem nebo znechucením. *Abý učení mohlo dětem přinášet cíleným způsobem nové vědomosti a dovednosti a vedle toho i tolik potřebnou radost z vlastního úspěchu, musí tento proces učení nutně obsahovat dílčí momenty, v nichž žák má možnost prokázat svou úspěšnost.* Radost z dílčích úspěchů je pevně provázána s jednotlivými metodickými kroky, kdy je vyvozováno neznámé ze známého, složitě z jednoduchého, obecné ze zvláštního, abstraktní z konkrétního, následné z příčinného apod. Učitel, který (ať už v důsledku přílišného verbalismu, slabší tvůrčí invence nebo z jiných důvodů) nedospěje se svými žáky k oné provázané pyramidě jednotlivých didaktických kroků, pohybuje se stále jakoby v „malé násobilce“ a nedaří se mu dospět k dobrým výsledkům — ať už v rámci jedné vyučovací hodiny nebo v rámci rozsáhlejších tematických celků.

Avšak učitel, který se vymaní z úzkého chápání jednotlivých oddělených kroků a vidí celek směřující ke vstřípení vědomostí, upevnění dovedností a návyků, přestává být pouhým organizátorem činností a *dostává se do nitra dění, odkud může citlivě usměrňovat tu krásnou proměnu, která se s žákem děje při pochopení nového učiva, při procvičení a upevnění poznaného.* Takovýchto vyučovacích hodin, kdy žáci pracují pod vedením pedagoga lehce, cíleně, úspěšně a s chutí, je možno na školách vidět mnoho. Nezáleží přitom na zvoleném vzdělávacím programu, v centru dění je interakce učitel–žák. Zdá se, že stále větší podíl mezi kvalitními pedagogy vykazují mladí absolventi vysokých škol (i když mnozí z nich odcházejí za lepším výdělkem mimo školství). Zdá se, že při tomto pohledu na učitele nehraje prvořadou roli ani tak pedagogická zkušenost (i když ji rozhodně nelze podceňovat), jako právě *profesní připravenost, odborná zdatnost a intelektuální pohotovost.*

Je však přirozené, že vedle výše zmíněných „didaktických koncertů“ se na školách vidí i různá pochybení, jisté neobratnosti. Aniž bych si činila nárok na úplnost ve svých postřezích, uvádím některé skutečnosti, jež pokládám za významné a aktuální: *Co může proces výuky a učení znesnadňovat?*

- Nižší profesní a odborná zdatnost učitele.
- Nepříznivé složení třídy (chybějící tzv. prospěchové „špičky“ po odchodu úspěšných žáků na víceletá gymnázia).
- Neujasněná koncepce školy (například nedůsledná příprava učitelského sboru pro přijetí určitého vzdělávacího programu nebo nerespektování podmínek školy při volbě profilace).

- Nedostatečná kontrolní a poradní činnost ze strany vedení školy.

Jak je možno se s těmito nesnázemi vypořádat?

- Zůstane-li méně zdatný učitel ve svém chybování osamocen, hrozí jemu i žákům fixace nedostatků, nevole ze strany rodičů a neúspěch v práci žáků. Osvědčuje se vypěstovat v učitelských sborech permanentní pohotovost a připravenost umět přijmout kdykoliv kohokoliv. Nechápat otevření vyučovacího procesu jako obávaný akt, na nějž se váže strach, ale jako společenskou, zcela přirozenou záležitost. Ať už se jedná o hostitaci ředitele školy, jeho zástupce, výchovného poradce, kolegů nebo ať jde o pravidelně pořádané „dny otevřených dveří“ či o návštěvu pana starosty. Samozřejmostí by měla být ze strany ředitele včasná pomoc, rada, případně opatření k nápravě.
- *Nepřirozená skladba tříd* je specifikem několika posledních let, kdy nastal vydatný odliv prospěchově nadprůměrných žáků na víceletá gymnázia. Tento začarovaný kruh zřejmě rozuzlí čas a takový vývoj, v němž by byly posíleny tendence preferující střední odborné školy. Až rodiče určitého procenta žáků budou přesvědčeni, že pro jejich dítě je lepší zvolit si studium na střední odborné škole a setrvat do té doby na 2. stupni školy základní, protože obě školy jsou zárukou kvalitního vzdělání, až postupem doby vyjde najevo skutečnost, že ne všichni absolventi gymnázií jsou způsobilí studovat na vysoké škole, potom tento ne zcela přirozený stav může pominout. Rodiče mají svobodnou volbu vybrat pro své dítě to nejlepší, ředitelé základních a středních škol mají svobodnou vůli informovat rodiče o kvalitách své školy.
- *Koncepce školy* směřující k realizaci určitého vzdělávacího programu nebo k určité profilaci (například rozšířená výuka některým vyučovacím předmětům nebo posílení nabídky nepovinných předmětů či zájmových útvarů) může umocňovat výchovně vzdělávací činnost školy tehdy, když je uskutečňována v souladu s podmínkami, které je škola schopna poskytnout. Jestliže však profilace školy není sladěna například s aprobačními vyučujícími nebo není podložena souhlasnou vůlí učitelského sboru či prostorové a materiální podmínky školy uskutečňování proklamované koncepce neumožňují, potom je už v samotném základu činnosti školy rozpor, který se postupně násobí. Například škola směřující k rozšířené výuce tělesné výchovy, přestože nemá vyhovující tělocvičnu ani dostatek aprobovaných učitelů TV, si sama připravuje nesnáze. Volba vzdělávacího programu, který nebyl beze zbytku prodiskutován s vyučujícími a učitelský sbor ho nepřijal „za svůj“, taková volba je nešťastná. Kon-

cepci práce školy je vždy třeba důkladně promyslet a zacílit tak, aby přinášela žákům co nejvíce užitku v praktické každodenní činnosti.

- Potvrzuje se, že na školách, kde vedení provádí soustavnou a důkladnou kontrolní a poradní činnost, je úroveň výuky živým organismem, který má neustálou vzestupnou tendenci. Tam, kde naopak kontrolní činnost „spí“, tam jsou „stojaté vody“. Při školní inspekci na škole prvního typu je setkání pedagogů a inspekce oboustranně přínosné, zajímavé a plodné. Takové setkání je obohaceno o požitek z dobře vykonané práce a o absenci „nemístného“ strachu. Pro školu druhého typu je naopak příchod školního inspektora v důsledku slabého vnitřního kontrolního systému pocítován nepříjemně a s obavami. Celé vzájemné setkání tak nezřídka končí inspekčním zjištěním více negativním než pozitivním s odkazem na urychlené zjednání nápravy.

Resumé: Otázka úspěšnosti ve výchovně vzdělávací činnosti školy je otevřeným procesem neustálého usilování o optimální stav věcí. Kritériem je plnění učebního plánu, učebních osnov, ale také naplňování všeho, co od školy očekávají děti, jejich rodiče a v neposlední řadě i obec, jejíž chloubou by měla základní škola být.

Své zamyšlení nad některými skutečnostmi našeho současného základního školství si dovoluji ukončit přáním: Ať přibývá takových škol, v nichž by radost zdomácněla.